

DE LEER OVER DE ERFZONDE BIJ PHILIPPE VAN HARVENG

Tussen de talrijke studies, die er de laatste jaren verschenen zijn over de theologie in de XIe en XIIe eeuw, wordt niet zonder reden een belangrijke plaats ingenomen door die, welke handelen over de theoriën in die tijd aangaande de erfzonde. Het is vooral pater Raymond M. Martin O.P., die zich op dit gebied verdienstelijk heeft gemaakt, naast de studies van Dr. J. N. Espenberger O.S.B. en Prof. A. Gaudel, en een artikel van Dom O. Lottin O.S.B. ¹⁾.

Inderdaad schijnt geen geloofsmysterie de geesten der 12e eeuwse theologie meer te hebben bezig gehouden dan dat der erfzonde. « Rappelons-nous qu'Anselme de Canterbury, lorsqu'il professait la théologie au Bec, — à cette époque Anselme de Laon faisait partie de son auditoire — vers 1099, aborda lui aussi le problème du péché originel dans son « De conceptu virginali et originali peccato » (P. L., t. 158, coll. 433-464); et qu'Odon de Cambrai écrivit vers 1110 une monographie sur ce même sujet (P. L., t. 160, coll. 1071-1102) » ²⁾.

Maar vooral ook de uitgave en bestudering der Sententieverzame-

1) Cf. Raymond M. MARTIN O.P., *La Question du Péché Originel dans saint Anselme*, in : *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques*, t. 5, Le Saulchoir, à Kain, 1911, pp. 735-749; *Le Péché Originel d'après Gilbert de la Porrée († 1154) et son Ecole*, in : *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, t. 13, Louvain, 1912, pp. 674-691; *Les Idées de Robert de Melun sur le Péché Originel*, in : *Revue des Sciences Philos. et Théol.*, t. 7, Paris, 1913, pp. 700-725; t. 8, Paris, 1914, pp. 439-466; t. 9, Paris, 1920, pp. 103-120; t. 11, Paris, 1922, pp. 390-415; J. N. ESPENBERGER, *Die Elemente der Erbsünde nach Augustin und der Frühscholastik*, in : *Forschungen zur christlichen Litteratur- und Dogmengeschichte*, Bd. 5, Heft 1. Mainz, 1905, pp. 79-184; A. GAUDEL, « Péché Originel », in : *Dictionnaire de Théologie Catholique*, t. 12, fasc. 101-102, Paris, 1933, coll. 441-558; O. LOTTIN O.S.B., *Les Théories du Péché Originel au XIIe Siècle*, in : *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, t. 11. Louvain, 1939, pp. 17-32.

2) Dr. Fr. BLIEMETZRIEDER, *Autour de l'Œuvre théologique d'Anselme de Laon*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 1. Louvain, 1929 p. 443; cf. A. KIENLE, s.v. « Odo von Cambrai », in : *Kirchenlexikon* van Wetzer und Welte, t. 9, col. 695-697.

lingen door Fr. Pl. Bliemetzrieder, G. Lefèvre, F. Stegmüller, H. Weisweiler en aa.³⁾ tonen, hoe algemeen in die dagen de vraag gesteld werd, met welk recht en hoe de pasgeborenen beschouwd kunnen worden als schuldig tegenover God. « Vetus et interminabilis quaestio ! », écrit Robert de Melun. — « Cette question, en effet, a préoccupé les maîtres de l'école avant tous les autres. Il est peu de sententiaires au XIIe siècle qui l'aient perdue de vue, ou ne lui aient prêté qu'une attention médiocre »⁴⁾. En H. Weisweiler heeft hetzelfde opgemerkt : « Im ersten unsystematischen Teil (der Sentenzensammlungen) wird vor allem die Frage über die Erbsünde Interesse erwecken, da ja gerade diese Frage in der ältesten scholastischen Schule behandelt wurde. So fragt der Anonymus : Queritur quo pondere peccatum Ade tantum fuerit, ut non solum

3) Fr. Pl. BLIEMETZRIEDER, o.J., pp. 433-483; *Anselms von Laon systematische Sentenzen*, in : *Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters*, Bd. 18, Heft 2-3. Münster i. W.; *Trente-trois pièces inédites de l'œuvre théologique d'Anselme de Laon*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 2. Louvain, 1930, pp. 54-79; *Théologie et théologiens de l'école épiscopale de Paris avant Pierre Lombard*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 3. Louvain, 1931, pp. 273-291; *L'œuvre d'Anselme de Laon et la littérature théologique contemporaine*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 5. Louvain, 1933, pp. 275-291; t. 6. Louvain, 1934, pp. 261-283; t. 7. Louvain, 1935, pp. 28-51; *Robert von Melun und die Schule Anselms von Laon*, in : *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, t. 53. Stuttgart, 1934, pp. 117-170; B. GEYER, *Die Sententia Divinitatis, ein Sentenzenbuch der Gilbertschen Schule. Aus den Handschriften zum ersten Male herausgegeben und historisch untersucht*, in : *Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters*, Bd. 7, Heft 2-3. Münster i. W., 1909; G. LEFÈVRE, *Anselmi Laudunensis Sententiae excerptae*. Evreux, 1895, pp. 1-11; *Les variations de Guillaume de Champeaux et la question des universaux; étude suivie de documents originaux*. Lille, 1892; *De Anselmo Laudunensi scholastico. Mediolani Aulericorum*, 1895; O. LOTTIN, *Aux origines de l'école théologique d'Anselme de Laon*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 10. Louvain, 1938, pp. 205-224; 344-357; *Nouveaux fragments théologiques de l'école d'Anselme de Laon*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 11. Louvain, 1939, pp. 242-259 en 305-323; F. STEGMÜLLER, *Sententiae Berolinenses, Eine neugefundene Sentenzen-sammlung aus der Schule Anselms von Laon*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 11. Louvain, 1939 pp. 33-61; H. WEISWEILER, *L'école d'Anselme de Laon et de Guillaume de Champeaux, Nouveaux Documents*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 4. Louvain, 1932, pp. 237-269; *Le recueil des sentences « Deus de cuius principio et fine tacetur » et son remaniement*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 5. Louvain, 1933, pp. 246-274; *Das Schrifttum der Schule Anselms von Laon und Wilhelms von Champeaux in deutschen Bibliotheken*, in : *Baeumkers Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters*, Bd. 33, Heft 1-2. Münster, 1936, pp. 259-387; D. A. WILMART, *Une rédaction française des Sentences dites d'Anselme de Laon*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 11. Louvain, 1939, pp. 119-144.

4) R. M. MARTIN, *Les idées de Robert de Melun sur le Péché Originel*, in : *Revue des Sciences Philos. et Théol.*, t. 9. Paris, 1920, p. 103.

ipsum sed et totum humanum genus perdere potuerit. Oder : Queritur, quo iure ab uno patre in omnes filios transfundatur peccatum in pueros etiam in utero matris, qui nondum consenserunt vel patres imitati sunt. Weiter : Sed cum constet, quod ab immunda carne caro immunda procreetur, queritur, quare peccatum originale etiam in animam pueri nondum peccantem et nondum carni consentientem transfundatur. Ein andermal heiszt es : Queritur rursus, cum his, qui in matrimonio generant, veniale sit, quare eorum filiis criminale sit delictum ante baptismum » ⁵⁾. En inderdaad : om in te zien, hoe algemeen de erfzonde de theologen bezig hield, hoeft men slechts de « Incipitkatalog » in te zien van de tot nu toe bekende Sententies in dezelfde studie door H. Weisweiler uitgegeven. Van de 584 daar aangegeven Sententies handelen er meer dan 50 duidelijk over de erfzonde of haar gevolgen.

Wanneer wij bij Philippe van Harveng de leer der erfzonde behandeld vinden, dan is hij dus in dit opzicht slechts kind van zijn tijd en het is als zodanig dat wij het de moeite waard geacht hebben zijn leer in deze studie uiteen te zetten ⁶⁾.

Zoals wij reeds elders hebben opgemerkt : « Philippe n'a pas composé de traités à caractère théologique nettement tranché » ⁷⁾. Hij heeft ook over de erfzonde slechts min of meer toevalligerwijs gesproken, zodat wij hetgeen volgt moesten samenvoegen uit gegevens over het geheel zijner werken verspreid. Dit gebrek aan systematische behandeling verklaart onmiddellijk de herhalingen, die op verschillende punten voorkomen en het volledig ontbreken van gegevens op andere punten, die wij gaarne opgehelderd zouden zien. Slechts eenmaal vinden wij het vraagstuk der erfzonde uitdrukkelijk gesteld in verband met de Ontvangenis van Christus naar aanleiding van een verzoek om uitleg door een theologisch student aan Philippe gericht ⁸⁾.

5) H. WEISWEILER, *Das Schrifttum der Schule Anselms von Laon und Wilhelms von Champeaux in deutschen Bibliotheken*, in : *Baeumkers Beiträge*, II., p. 276.

6) Reeds heeft Dr. J. N. ESPENBERGER O.S.B. de leer van Philippe over de erfzonde in het kort behandeld in zijn werk : *Die Elemente der Erbsünde nach Augustin und der Frühscholastik*, in : *Forschungen zur Christlichen Litteratur und Dogmengeschichte*, Bd. 5, Heft. 6. Mainz, 1905, pp. 143-148; cf. ook Dom BERLIÈRE, in : *Revue Bénéd.*, 1892, p. 199.

7) G. P. SIJEN O. Praem., *Les Œuvres de Philippe de Harveng*, in : *Analecta Praemonstratensia*, t. 15. Tongerlo, 1939, p. 131.

8) In de « Responsio de salute primi hominis » handelt Philippe weliswaar uitdrukkelijk over de eerste zonde van Adam, maar in zoverre deze voor hem persoonlijk gevolgen heeft gehad (cf. G. P. SIJEN, *ll.*, pp. 148, 149).

Dit laatste schijnt ons echter voldoende motief om de leer van Philippe te behandelen in twee delen : 1^e Over de leer van Philippe in het algemeen volgens de gegevens in zijn werken verspreid, en 2^e meer in het bijzonder over zijn leer aangaande de betrekkingen tussen Christus en de erfzonde volgens de brief van Philippe aan Heroald. Tenslotte zullen wij dan nog een bondige samenvatting geven van zijn leerstukken.

1. *De leer van Philippe over de erfzonde in het algemeen.*

De eerste mens, leert Philippe, uit niets geschapen naar de ziel, die in een lichaam was ingestort, werd door God geplaatst in het paradijs, dat vol vruchtbomen stond van allerhande soort. En van alle vruchtbomen mocht hij zich verzadigen, behalve van de boom der kennis van goed en kwaad. Daaraan mocht hij niet raken, niet omdat die slecht was, maar om Adams gehoorzaamheid te beproeven. Want Adam werd niet als klein kind, maar als volwassen mens door God geschapen en kon zowel van de vruchten eten van het paradijs als onmiddellijk zijn gehoorzaamheid aan Gods gebod en wet bewijzen. God schonk hem zijn zegen om aan te wassen en zich te vermenigvuldigen, maar verbood hem van die vrucht te eten, om zo zijn verdienste te vermeerderen. En als hij door vrije keus aan de wil van God getrouw bleef, zou hij niet sterven, maar zowel naar ziel als naar lichaam eeuwig leven ⁹⁾. Zo was hij sterfelijk in die

9) «Eapropter cum fieret primus homo, in eodem pomerio positus perhibetur, ut scilicet, illa plenitudine fructuum, victus ei sufficiens conferretur : excepto, quod lignum scientiae boni et mali, tangi, summa diligentia prohibetur, non quia malus esset, sed ut eius obedientia probaretur. Non enim illum hominem Deus formare coepit a puero, sicut ex tunc, et deinceps formatur in utero : in quo necdum pomis, vel indiget, vel praevallet sustentari, nec adhuc est idoneus, novis mandatorum fascibus onerari. Sed illum Deus talem fecit, ut statim, et maturitatem haberet pubertatis, et rationis capax obedire posset legibus sanctitatis : et ideo crescendi et multiplicandi benedictione muneratur, et a praedicto fructu, augendi gratia meriti revocatur » *P. L.*, t. 203 col. 14 A B, in het vervolg enkel aangegeven door « col. » alleen); cf. col. 65 B, en een meer uitgebreide beschrijving van de staat van Adam vóór de zonde in de « *Responsio de salute primi hominis* », (coll. 594-595). De leer van Philippe over de mens zoals hij door God geschapen werd, steunt blijkbaar op S. Augustinus (cf. S. AUGUSTINUS, *De correptione et gratia liber unus*, c. X, 28; *P. L.*, t. 44, col. 933). In het voorbijgaan zij ook opgemerkt dat het « *libellum* » in verband met de zonde van Adam uit een brief aan Philippe geciteerd (col. 14 D), de 12e eeuwse Sententieverzameling blijkt te zijn « *Deus principium et finis totius creature* »; cf. uitgave H. WEISWEILER, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 5, Louvain, 1933, p. 260.

zin dat hij kon sterven, maar onsterfelijk in die zin dat hij niet moest sterven ¹⁰⁾.

Maar daar was de duivel, die, hoewel eens goed door God geschapen, niet tevreden was geweest met hetgeen hij had ontvangen en in droeve hoogmoed aan God gelijk was willen worden. En daar die duivel zelf toen onherstelbaar was gevallen en voor altijd was verloren, benijdde hij den pasgeschapen mens de zaligheid, waarvoor hij was bestemd. Daarom verleidde hij in de gedaante ener slang den mens om te eten van de verboden vrucht en bracht zo de dood over de wereld ¹¹⁾.

Dat was dus, zegt Philippe, de eerste zonde : een zonde van ongehoorzaamheid. Want : de schuld der eerste mensen bestond in het aanraken van de boom der kennis, in het eten der verboden vrucht — de vrucht der ongehoorzaamheid —. Daardoor was God vertoornd en de mens schuldig ¹²⁾. Met deze leer sluit Philippe aan bij Guillaume de Champeaux, die eveneens de eerste zonde doet bestaan in een ongehoorzaamheid aan het goddelijk bevel en wijkt hij af van een andere groep in de school van Anselme van Laon, die aan de zonde van ongehoorzaamheid nog toevoegt de begeerlijkheid of het ongeregeld verlangen naar het smaken der verboden vrucht ¹³⁾.

10) Cf. col. 65 B C. Dit onderscheid tussen sterfelijkheid en onsterfelijkheid ontleende Philippe aan S. Augustinus (*De Genesi ad Litt.*, l. 6, c. 25; *P. L.*, t. 34, col. 354) en vindt men terug in heel de Augustijnse school.

11) « Qui bonus a bono Deo conditus perversitate misera superbiuit, et accepto non contentus quam non acceperat, Dei similitudinem appetiuit; mendax et pater mendacii, sicut Evangelii veritas protestatur (Jo. 8, 44), sua solius defluens voluntate unde et diabolus appellatur. Lapsus vero et perditus cum irrecuperabilem se videret, et homini recens facto propositam beatitudinem invideret : in serpentis eum specie ut vetitum manducaret seduxit et sic in orbem terrarum mortem quam de coelo advexerat, introduxit » (col. 135 A); cf. col. 14 B C, col. 595.

12) « Deprehensus enim ab eo cujus mandatum acceperat ne peccaret, ne attingens lignum scientiae, fructum inobedientiae manducaret, cum deberet tamquam reus culpam lacrymis abolere, praesumpsit Creatorem clamore noxio ad iracundiam commovere » (col. 1167 C/D).

13) Cf. D. O. LOTTIN *Les théories du péché originel au XIIe siècle*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 11. Louvain, 1939 p. 20. Ook vindt men er geen spoor van de meningen waarover sprake is in de « Sententiae Berolinenses », een der Sententieverzamelingen uit de School van Laon, dat nl. de zonde van Adam zou bestaan in het ongeregeld verlangen naar meer kennis en dat Adam in het paradijs niet één maar meerdere zonden bedreven heeft : hoogmoed, moord, heiligschennis, diefstal, echtbreuk, fornicatie, gierigheid; cf. F. STEGMÜLLER, *Sententiae Berolinenses, Eine neugefundene Sentenzensammlung aus der Schule Anselms von Laon*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 11. Louvain, 1939, p. 49.

Philippe spreekt alleen van een zonde door Adam van ongehoorzaamheid. En op die zonde volgde onmiddellijk toen de straf zowel voor Adam en Eva als voor heel hun nakomelingschap. Maar tevens ook de belofte van den toekomstigen Verlosser. Want : diezelfde eerste vrouw, die van de verboden vrucht ongedwongen had gegeten, en haar man tot datzelfde verboden eten had aangezet, werd onder dezelfde boom onmiddellijk aan smart en dood gebonden en liet toen aan haar nakomelingen als door erfrecht diezelfde dood. Hieronder zuchtte van toen af heel haar geslacht. Onder diezelfde boom echter zag ook de goddelijke goedheid barmhartig neer en koos Hij de Maagd uit waardoor Hij vele eeuwen later de mensheid zou verlossen ¹⁴⁾. Van zijn oorspronkelijke staat van gehoorzaamheid was de mens door de sluwe invloed van de slang afgeweken en zijn zo uitmuntend verstand had de verwijfde raad van eene vrouw gevolgd. En daardoor had hij heel zijn nakomelingschap in zonde eveneens gebonden en van die band kon hem noch engel noch profeet, maar alleen de genade Gods bevrijden. Omdat echter de mens van zijn vroegere volkomenheid vervallen was, is in het 6^e wereldtijdperk God mens geworden, om zich gelijk te maken, niet aan de zonden, maar aan het lijden van de mensen ¹⁵⁾.

Het gedrag der eerste ouders, zegt Philippe, zij ons een les. Gelijk de gehoorzaamheid van Abraham ons voor ogen staan moet, zo zij ook de ongehoorzaamheid van Adam ons een leer. Want terwijl Abraham gehoorzaam was aan Gods geboden en daarom in roemrijk aandenken is gebleven, kwam Adam het verbod van God niet na en zijn ongehoorzaamheid strekte hem tot schande. En dit te meer,

14) « Prima illa mulier quae pomum vetitum male continens appetivit, esuque illicito virum male uxorium irretivit : statim sub arbore, languori vel morti potius est addicta, et eadem mors posteris, jure tanquam haereditario, derelicta. Sub hac igitur arbore quae fructu mystico venustatur, tota jacens posteritas mortis legibus onustatur dum in culpa quam arbor intulit, languet omnis et ingemit creatura, quam de illis parentibus profert similis genitura. Sub eadem arbore Virgo pari vinculo tenebatur, cum divina bonitas (quod apud se multis retro saeculis tegebatur) respexit benignius, et prae cunctis mulieribus hanc elegit, ut per eam redimeret, quos damnari haereditaria mors coegit » (coll. 479 D, 480 A).

15) « A quo statu obedientiae, quia homo ille operante serpentis astutia declinavit, et assumptae rationis praestantiam ad muliebrem consilium uxoris inclinavit; venundatus sub peccato posteritatis suae seriem similiter obligavit, a quo nexu non angelus, non propheta, sed sola, quem voluit, Dei gratia liberavit. Quia vero a perfectione senaria fuerat lapsus homo, sexta mundi aetate factus est Deus homo, ut se humanis, non peccatis, sed passionibus conformaret, et hominem deformatum ad perfectionis suae similitudinem reformaret » (col. 883 A).

daar aan Abraham een zwaar gebod was opgelegd, aan Adam slechts iets onbeduidends was verboden ¹⁶).

Wanneer men zich nu afvraagt, welke de gevolgen waren, die hun ongehoorzaamheid voor onze eerste ouders had, dan antwoordt Philippe, dat het onmiddellijk gevolg dier eerste ongehoorzaamheid een opstand en een wanorde was in hun natuur. Onmiddellijk voelden zij in zichzelf een wet van ongehoorzaamheid : de begeerlijkheid, die vooral heerste in de voortplantingsorganen. Die ongehoorzaamheid, zegt Philippe, die als een straf is der (eerste) ongehoorzaamheid ¹⁷), beheerste vooral die lichaamsdelen, waardoor het nageslacht wordt voortgezet, omdat ook dat nageslacht door diezelfde overtreding wordt gebonden ¹⁸). Want niet alleen zichzelf, maar ook alle nakomelingen bond Adam door zijn schuld en die door zijn ongehoorzaamheid zelf verdiend zou sterven, dwong ook alle anderen tot de dood ¹⁹). Vandaar dat de eerste mensen niet, omdat zij naakt waren, zich schaamden, daar zij tevoren ook geen kleren droegen, maar omdat zij hun heiligheid verloren hadden, waarin zij geschapen waren. Daarom bedekten zij hun schaamdelen, waarin zij dat verlies hunner heiligheid voornamelijk voelden ²⁰). Zulke pas-

16) « Sicut autem in illo obedientia commendabiliter praedicatur, sic in isto per oppositum nihilominus commendatur, dum ille praecepta faciendo quia tenuit obedientiam, tanta gloria decoratur; iste vetita non vitando, quia respuat obedientiam, tanta ignominia deturpatur. Et hic attendendum est quoniam Adam prohibitus est tangere, Abraham vero jussus occidere. Huic primo homini levia interdiciuntur, illi vero patriarchae gravia proponuntur... (col. 843 C D).

17) Letterlijk volgens S. AUGUSTINUS : « ... in illius peccati poena quid inobedientia nisi inobedientia retributa » (*De Civitate Dei*, l. 14, c. 15; *P. L.*, t. 41, col. 423).

18) Deze passus en aa. (b.v. col. 19 D) herinneren ook aan HONORIUS VAN AUTUN in zijn *Elucidarium* l. 1, n. 14 : « Post peccatum mox per concupiscentiam in invicem exarserunt; et in illo membro exorta est confusio, unde humana procedit propago. — Cur in illo membro plus quam in aliis? Ut scirent quod tota posteritas illorum eodem crimine obnoxia teneretur » (*P. L.*, t. 172, col. 1118 D).

19) Ultio enim divina, quae nullam culpam relinquit inultam, colsaphum satim incussit ambobus, et in membris, quae pudenda dicuntur, pruritu libidinis percutiuntur, ut qui divinae legi noluerunt humiliter consentire, legem carnis repugnantem legi mentis cogenterent sentire. Quo comperto, cum essent immortalitatis veste privati, nudos se esse erubuerunt, et fuga inita latere cupientes, foliis fici pudenda texerunt. Et digne quidem inobedientia, quae est inobedientiae retributa, in locis humentibus praecipue dominatur, ut quia omnis eorum posteritas naevo transgressionis obligata, in ipsis maxime hoc appareat membris, unde ipsa posteritas propagatur. Non solum enim homo seipsum, verum etiam futuros post ipsum tali reatu vinculavit, et qui per inoboedientiam meruit mori caeteros omnes compulit mori » (col. 596 B C).

20) « Hinc est quod illi primi homines, cum post peccatum se nudos cognoscerent, non ablatis vestibus quas antea non habebant, sed perdita sanctitate in qua creati

sages van Philippe herinneren onmiddellijk aan meerdere regels van S. Augustinus ²¹⁾).

Welnu, zegt Philippe verder, het is, omdat de mens sindsdien geen andere mens meer kan verwekken, zonder dat de begeerlijkheid hem daartoe aanzet, dat ieder, die zo geboren wordt, dood naar de ziel ter wereld komt. Adam immers was ongehoorzaam door het verbod niet na te komen en te eten van de verboden vrucht en de boom der kennis. Omdat hij echter zo van gerechtigheid tot ongerechtigheid verviel, besmette hij zijn natuur met het gebrek (vitium) der vleeselijke begeerlijkheid. Naar die wijze der begeerlijkheid wordt voortaan elke mens nog slechts geteeld en daarom wordt ieder, die zo door zonde wordt voortgebracht, geboren, gestorven door de zonde ²²⁾. We hebben hier een der uiterst weinige keren, dat Philippe de begeerlijkheid zelf uitdrukkelijk zonde noemt. Maar het zou voorbarig zijn te beweren dat dus volgens hem het wezen van de erfzonde, zoals ze in Adams nageslacht is overgegaan, bestaat uit de begeerlijkheid, temeer daar niet alleen S. Augustinus ²³⁾, maar ook S. Paulus ²⁴⁾ de begeerlijkheid zonde noemen omdat zij uit de zonde voortkomt en tot de zonde leidt ²⁵⁾.

erant, erubuerunt quidem, et a Deo videri timuerunt, quem, eo quo praedictum est modo, videre solebant, et ob id inter ligna paradisi ut absconderentur sugerunt, velantes ea quae jam pudenda erant ficulneis frondibus, quae perturbatis et fugientibus forte primitus occurrerunt » (col. 605 D; cf. coll. 947 D. 19 C D).

21) B.v. uit *De Civitate Dei* (l. 14, c. 17; *P. L.*, t. 41, col. 425) : « Nudi erant, et non confundebantur » : non quod eis sua nuditas esset incognita, sed turpis nuditas nondum erat; quia nondum libido membra illa praeter arbitrium commovebat, nondum ad hominis inobedientiam redarguendam sua inobedientia caro quodammodo testimonium perhibebat; en uit *Operis Imperfecti contra Julianum*, l. 5 (*P. L.*, t. 45, col. 1436) : « Hanc dissensionem (qua caro concupiscit adversus spiritum) in paradiso dicimus non fuisse, quando qui ibi erant, nudi erant, et non confundebantur. Hanc post peccatum esse coepisse, ipsa res clamat; quandoquidem post peccatum pudenda texerunt, quae prius pudenda non fuerant. Neque ut nuda prius erant impudentia, sed innocentia faciebat : quia et impudentia vitium est; illi autem quando eos nudos esse non pudebat, utique vitium non habebant. » Cf. *Contra Julianum Pelagianum* l. 5, 2, 6 (*P. L.*, t. 44, col. 785) et *De Civitate Dei* l. 14, c. 19 (*P. L.*, t. 41, col. 427).

22) « Quia vero primus Adam a iustitia in injustitiam sic deficit, naturam suam concupiscentiae carnalis vitio sic infecit, ut ex sua suorumve copula, nullus nisi concupiscentialiter gigneretur, et genitus per peccatum nonnisi peccato mortuo nasceretur » (col. 127 D/128 A).

23) Cf. *Retractationes*, l. 1, c. 15, n. 2 (*P. L.*, t. 32, col. 608); *De nuptiis et concupiscentia*, l. 1, c. 23, n. 25 (*P. L.*, t. 44, col. 428); *Opus imperfectum contra Julianum*, l. 2, n. 226 (*P. L.*, t. 45, col. 1245); *ibid.*, l. 1, c. 71 (*P. L.*, t. 45, col. 1096).

24) Cf. Rom. VI, 12, 14; VII, 7-9, 11, 13-14, 17, 20, 23, 25; VIII, 2-3.

25) Cf. *Concilie van Trente*, Sess. V, can. 5 (D. B., n. 792).

Daar Adam ons, die door het vlees der zonde werden voortgebracht, gelijkelijk met zijn zonde heeft besmet, bekleedde hij zowel zichzelf als zijn nakomelingen met het gewaad van de nederdrukkende ouderdom. Hij legde allen de ziekte op van erfelijk bederf ²⁶⁾. En op de dood der ziel zou na een leven in een tranendal de dood des lichaams volgen. Heel zijn nakomelingschap werd door zijn zonde uit de onsterfelijkheid van het paradijs gesloten en geworpen in dit land des doods, waar zij de teleurstellingen en kwellingen van zorgen en zonden lijden moet en na in het zweet des aanschijs haar tijdelijk en geestelijk brood te hebben gegeten, terug zal keren in de aarde, waaruit zij werd genomen. Dit nageslacht, tenslotte, moet door liefde en beproeving als langs een engel met een zwaard terugkeren in het paradijs, waar het van den boom des levens d.i. van het levend brood dat Christus is, voor altijd zal genieten ²⁷⁾. Zo wikkeld Adam heel de massa van het menselijk geslacht in de moedervlek (naevo) der overtreding, waarvan zij alleen, die door de goedheid Gods zijn voorbestemd, bevrijd worden. Deze laatsten immers bevrijdde God eerst al in het geheim van zijn raadsbesluit, daarna door zijn heilige roeping door hen aan te sporen (inspiravit) en te verlichten met zijn kennis, opdat zij uit die massa, volgens welke zij terecht vaten ten verderve werden, tot vaten zouden worden zijner eer, terwijl Hij daarbij hun natuur niet wegnam, maar zuiverde door genade ²⁸⁾.

26) « Quia enim carne peccati genitos peccato simili nos infecit, ipse vetus veteres transfusione hereditaria non effecit, et exutus stolam primam vernantem decoro venustae novitatis, tam se ipsum quam posteros tunica induit oppressoriae vetustatis. Quos oppressos non penitus miseratio divina destituit, sed ad relevandum eos remedium dignum instituit, monens ut ad tergendum morbum pravitatis haereditariae quo tenentur, mordaci cauterio poenitentiae medentis urerentur » (col. 1168 A). Cf. S. AUGUSTINUS, *Contra Faustum Manichaeum*, l. 24, c. 2 (P. L., t. 42, col. 476); *De Peccatorum Meritis et Remissione*, l. 1, c. 16, 21 (P. L., t. 44, col. 120).

27) « Scio quidem, nec quemvis aestimo dubitare quae post peccatum de eo dicta sunt, ejus posteritati veraciter convenire, ut ipsa per peccatum illius de immortalitate paradisi ejecta et in hanc regionem mortis projecta, spinas et tribulos sollicitudinum et peccatorum patiat, ipsa in sudore vultus, pane, sive temporali, sive spiritali vescatur, ipsa in terra de qua sumpta est moriendo revertatur; ipsa denique per dilectionem et tribulationem tanquam per cherubin et gladium in paradisum reversa, ligno vitae, id est Christo pane vivo sine fine fruatur » (col. 617 D/618 A).

28) « Totam quippe massam generis humani primus Adam naevo transgressionis involvit, unde quosdam praedestinatio Dei ea bonitate quae sua est, absolvit; quos ab illo involucro absolutos, et in secreto consilii sui jam liberatos, postmodum vocavit vocatione sua sancta, hoc est, inspiravit, illuminavit cognitione sua, ut de eadem massa de qua secundum meritum fiebant vasa in contumeliam, fierent vasa in honorem naturae non ablata, sed purgata per gratiam » (col. 603 C D).

Daar echter sinds de zonde van Adam niemand meer natuurlijkerwijze kan worden voortgebracht tenzij door begeerlijkheid, mag de erfzonde zelf en haar straffen in die zin voor allen als « natuurlijk » genoemd worden ²⁹⁾. Want zij, die om ons te winnen ons de stof van hun vlees instortten, hebben daarmee tevens in ons de begeerlijkheid van dat vlees gestort en deze overstorting kleeft dus natuurlijkerwijze aan onze verwekking, omdat dit gebrek als in de natuur overgegaan beschouwd moet worden ³⁰⁾. Het gebrek (*vitium*), dat de eerste ouders bij hun zonde onmiddellijk heeft besmet, kleeft door hunne schuld (*illorum merito*) eveneens aan de verwekking van ons allen. Niemand kan zich geheel daarvan bevrijden, maar in elk kind doet hij als van nature de schuld (*culpam*) dan overgaan. Dit gebrek, dat als een andere natuur is, houdt zowel kinderen als ouders gebonden en het verzwakt zozeer hun vlees, dat geen moeite en eigen inspanning die weekheid weg kan nemen ³¹⁾. De wellust is als een gebrek (*vitium*) zo eigen aan de menselijke natuur en natuurlijkerwijze zo verbonden met onze voortbrenging, dat zonder haar geen nakomelingschap wordt voortgebracht en voltrokken. Van het ogenblik, dat de eerste mens waagde te doen, wat hem verboden was, werd tot straf zijn vlees zozeer gewond, dat hij willens of onwillens de begeerte der wellust ondervond en tot voortplanting niet dan door haar werking werd bewogen. En diezelfde mens tastte met dezelfde ziekte al zijn nakomelingen zozeer aan, ja zelfs stortte hen in de dood, tenzij Gods genade dit voorkomt, dat alwie door de begeerte des vleeses wordt voortgebracht als bevekt door eenzelfde besmetting van den beginne af veroordeeld dient te worden. En omdat wij allen zo geboren worden en onze natuur door eenzelfde gebrek (*vitium*) wordt besmet, daarom wordt die begeerlijkheid zelf natuur genoemd. Zodus zijn wij van nature kinderen van toorn en verdienen om deze natuurlijke begeerlijkheid om te komen, tenzij

29) Cf. col. 42 C.

30) « Et hi quidem, qui ad gignendum nos carnis suae materiam infuderunt, ejusdem etiam in nos carnis concupiscentiam transfuderunt : et haec transfusio nostram omnium naturaliter inficit genituram, quia vitium quasi conversum dicitur in naturam » (col. 37 B); cf. col. 38 A.

31) « Illud quippe vitium quod peccantibus primis hominibus mox inhaesit, nostram omnium genituram illorum merito jam sic inhaesit, ut nemo qui generet, ab eo se valeat penitus expedire, sed in ipsum genitum culpam faciat velut naturaliter pertransire. Quod vitium quae transitio, quae velut altera jam natura, tam gignentes, quam genitos, cogens conqueri de laesura; ventrem omnium, id est carnem, sic genitam, infirmat, enerviter et emollit, vitiosam cuius mollitiem nullius labor vel industria sibi tollit » (col. 440 D/441 A).

(zoals gezegd) Gods genade ons te hulp komt, en ons van ons natuurlijk omhulsel zonder onze verdienste uit louter barmhartigheid bevrijdt. Daarom juist werd Christus mens 32).

32) « Hoc enim vitium humanae tam proprium est naturae, hoc nostrae tam naturaliter insitum geniturae, ut non sine eo posteritatis successio propagetur, non sine eo generationis propagatio consummetur. Ex quo primus homo praesumpsit facere, quod et fuerat interdictum, carni ejus vulnus hujusmodi tam poenaliter est inflictum ut, velit nolit, libidinis concupiscentiam patiat, et ad gignendum non nisi eadem operante concupiscentia moveatur. Quo morbo idem homo omnes posteros sic infecit, imo nisi gratia eis divina subveniat, interfecit, ut quicumque per carnis concupiscentiam generantur, eodem infecti contagio damnari originaliter mereantur. Et quia nostra omnium sic inficitur genitura, idem vitium omnes sic geniti jam patimur et natura : et ipsa concupiscentia qua sic natura nostra originaliter vitiat, quia jam non potest evitari, natura nominatur. Natura igitur filii sumus irae, digni propter naturalem concupiscentiam deperire, nisi ut praedixi velit nobis divina gratia subvenire, et nos ab involucro naturali gratis et misericorditer expedire. Propter quod Deus Pater voluit Filium suum humanari... » (col. 888 D/889 A). Uit al deze passages tezamen met die, welke wij vroeger geciteerd hebben (cf. G. P. SIJEN, *La Passibilité du Christ chez Philippe de Harveng*, in : *Analecta Praemonstr.*, t. 14. Tongerlo, 1938, pp. 195, 196) blijkt meer en meer, dat voor Philippe de grondbetekenis van « naturalis » is : « wat eigen is aan iets van het begin van zijn bestaan af », « ab origine propriam, id est naturalem » (col. 41 B). Zowel in zijn leer over de Passibiliteit van Christus (cf. G. P. SIJEN, II.) als thans in zijn leer over de erfzonde schijnen verdere betekenissen hieruit afgeleid. Philippe legt, in navolging van zijn leermeester S. Augustinus (cf. *Contra Julianum Pelagianum*, l. 4, c. 16, n. 83; *P. L.*, t. 44, col. 782), vooral de nadruk op het feit dat al het kwaad in ons gevolg is van de erfzonde. Hij beschouwt ook hier uitsluitend de historische orde en noemt « natuurlijk », wat eigen is aan een mens of ding vanaf het begin van zijn historisch bestaan. Zo noemt hij de gave der immortalitas en impassibilitas van de eerste mens « natuurlijk », maar ook de noodzakelijkheid van dood en lijden en de erfzonde zelf in ons « natuurlijk », evenals hij ook de macht van Kristus om zijn lijden en dood te verhinderen « natuurlijk » noemt (cf. coll. 1118 B, 64 C, D, 40 B).

In verband met deze bijzondere betekenis, die Philippe aan de woorden « naturalis » en « natura » geeft, mag men dan ook niet eenvoudigweg zeggen, dat volgens Philippe de mens sinds Adam's zonde « natuurrechtelijk » met begeerlijkheid, lijden en dood gestraft is. Maar teveel, schijnt ons, zegt Dom Espenberger : « Die erste Sünde hat aber ihre allgemeine Bedeutung nicht aus Naturrecht, sondern « weil es der Apostel sagt », mit anderen Worten, aus einem geheimnisvollen Ratschlusse Gottes. Zwar ist dies nirgendwo ausgesprochen, aber die Verwendung der Apostelworte legt es mehr als nahe. Desgleichen auch der Anschluss an die anderen Lehrer und vor allem an Augustin, welche sich in der nämlichen Art auf die Stellen berufen, wie aus dem Zusammenhange vorgeht » (J. N. ESPENBERGER O.S.B., *Die Elemente der Erbsünde nach Augustin und der Frühscholastik*, in : *Forschungen zur christlichen Lit. und Dogmengeschichte*, Bd. 5, Heft 1. Mainz, 1905, p. 144). Wij begrijpen niet, waar de geleerde schrijver de bewijzen voor deze stelling heeft gevonden. In het gebruik dat Philippe maakt van de Schriftuur en andere teksten hebben wij geen uitdrukking gevonden van een bepaald goddelijk Raadsbesluit (cf. b.v. coll. 127 C D, 37 C). Deze teksten tonen alleen dat zijn leer over de erfzonde volgens Philippe op die « auctoritates » gegrond wordt.

Philippe leert nu vervolgens hoe Christus het Woord, mensgeworden uit de Maagd en uit den H. Geest, de mensheid van de erfzonde en haar voornaamste gevolgen verlost. De goddelijke Zoon heeft niet gewild, dat de mensheid verloren ging, gebonden in de schuld van het « debitum originale » ³³⁾. Daarom wilde God de Vader, dat zijn Zoon mens werd. En Hij besloot, dat bij de Menswording de begeerlijkheid des vleeses absoluut niet werkzaam zijn zou, maar dat een uitverkoren Maagd zonder mannelijke voortplantingsdaad zwanger zou worden en Christus door de werking van den H. Geest zou worden verwekt. Daarom, omdat Hij uit de maagdelijke schoot enkel de zuivere en enkelvoudige stof betrok, bleef zijn vlees zo rein, dat Hij ons voldoende genezing schenken kon, zodat God om zijn reinheid onze begeerlijkheid vergaf en haar, hoewel niet volkomen, hier op aarde reeds uitwiste ³⁴⁾. Toen Christus in Maria werd ontvangen, onderging zij noch omarming, noch « copula ». En toen zij baarde, voelde zij noch pijn, noch enig lichamelijk letsel. De « culpa originalis », die tot dan toe als in de natuur zelf was overgegaan, kon die geboorte niet omvatten. Van oudsher voorkwam de wet der zonde elke voortbrenging en dwong zowel moeder als kind haar den cijns te betalen; op alle geboortelingen drukte zij haar stempel. Alleen de Maagd bleef vrij van deze algemene wet, toen zij ontving en haar kind ter wereld bracht ³⁵⁾.

33) « ... Filio non placere, ut pereant, quos voluit reos originalis debiti non tenere. » (col. 376 C).

34) « Propter quod Deus Pater voluit Filium suum humanari, et in hac humanatione carnis concupiscentiam nihil penitus operari, sed electam virginem sine virili copula gravidari, et ex ea Christum operante sancto Spiritu procreari. Qui quoniam conceptus est modo vel opere non carnali, et, ut dicam apertius, non lumborum prurigne, non concupiscentia maritali, caro ejus infecta non est nostro omnium contagio naturali, sed puram tantum simplicemque materiam sibi traxit ex utero virginali; quod ut posset fieri, vel ut factum facilius crederetur, voluit ut virgini vir carnaliter nullatenus misceretur, ut credito quod mater sine coitu mirabiliter concepisset, consequenter etiam crederetur quod in concipiendo nullam carnis concupiscentiam pertulisset : haec igitur Christi caro quae nescivit aestuantem libidinis officinam, sufficientem nobis conferre potuit medicinam, ut per ejus munditiam nostrae concupiscentiae Deus misericorditer indulgeret, etsi eam nondum penitus, dum hic vivimus aboleret » (col. 889 A B).

35) « Concipiens quippe Virgo, non amplexum pertulit, non juncturam, pariens, nullum sensit dolorem corporis, non laesuram; originalis culpa, quae pridem quasi versa fuerat in naturam, longe pulsa doluit, nec omnino potuit talem comprehendere genituram. Solebat ab antiquo lex peccati praevenire quamlibet parituram, et tam matrem quam filium impellebat velut tributarios ad usuram; cunctis aequae nascentibus imprimebat proprii numismatis percussuram, nec erat quis tam felix ut evaderet hanc pressuram. Sola Virgo proferens miro modo primogenitum singularem, in conceptu et in partu non experta sententiam generalem » (col. 294 B C).

In Christus bestond geen lichaam, dat door de zonde was bedorven en daarom zijn ziel belastte, maar heel zijn mensheid was door een geestelijke ontvangenis verlicht ³⁶). Alleen, omdat het vlees van Christus ontvangen van den H. Geest, het erfgebrek (*vitium originale*) niet opliep, trok ook de ziel, toen ze Hem werd ingestort, de schuld (*culpam*) niet op zich ³⁷). Maar buiten Christus werden allen door de begeerlijkheid aangetast en moeten allen terecht de duivel ook hun vader noemen. Want die duivel was als natuurlijkerwijze hun vader, omdat hij hen voortbracht, niet door zijn vlees, maar door vleselijke begeerlijkheid en zo het beeld van zijn bedorvenheid ons indrukte, waardoor wij niet meer naar goddelijke gelijkenis zouden kunnen verrijzen ³⁸).

Daarom, zegt Philippe, moeten allen herboren worden in Christus door het Doopsel. De zonde immers, waarmee alle mensen behalve Christus ter wereld komen, begingen zij niet persoonlijk, maar doordat Adam van gerechtigheid tot ongerechtigheid verviel, besmette hij zijn natuur zodanig met het gebrek (*vitium*) der vleselijke begeerlijkheid, dat uit hem of uit zijn nakomelingschap niemand dan in begeerlijkheid verwekt zou worden en, verwekt door zonde, niet dan door de zonde gestorven, zou worden geboren. Christus echter, door zijn geboorte, zijn lijden en verrijzenis, overwon die dood, zodat hen, die herboren werden, door zijn oorspronkelijke band (*originali vinculo*) de dood niet langer bindt en de tweede dood op hen geen recht meer heeft. Maar wie niet door het geneesmiddel van het sacrament van de ouderlijke smetten is gereinigd of na zijn reiniging tot dadelijke zonden is vervallen, hij moet niet alleen de eerste dood, waartoe zijn eigen boosheid en die der voorouders hem verplichtte, terecht ondergaan, maar hem wacht ook de tweede dood (der verdoeming) ³⁹). Om het rijk der hemelen te kunnen

36) « ... corpus quod peccato corrumpitur, non ejus animam aggravavit, sed totum illum hominem spiritalis conceptio levigavit » (col. 62 D).

37) « Verum quia caro Christi concepta de Spiritu originale sibi vitium non contraxit, ad culpam, quam non noverat, infusam sibi animam non attraxit » (col. 288 B; cf. 295 A, 294 B, 42 C).

38) « Praeter illum, omnes alii praedicta concupiscentia deprimuntur, et leonis rabidi tumultuosam in carne sua malitiam patiuntur; dum vel aestu libidinis effrenato in praecipitium devolvuntur, vel ad eum coercendum, multis curis et laboribus atteruntur... Diabolus naturali omnium quodam modo pater fuit, non quia carne sua, sed quia concupiscentia carnali nos genuit; nobisque imaginem suae pravitatis impressit, per quam, ne ad divinam similitudinem possemus resurgere, nos depressit » (col. 890 B).

39) « Quia vero primus Adam a justitia in injustitiam sic defecit, naturam suam concupiscentiae carnalis vitio sic infecit, ut ex sua suorumve copula, nullus nisi concu-

binnengaan, moeten alle mensen herboren worden door het Doopsel, waarvan de priesters evenals van het Sacrament der Boete de bedienaars zijn ⁴⁰⁾).

De begeerlijkheid blijft weliswaar ook na het Doopsel in de mensen nog bestaan, echter niet om schade toe te brengen, maar meer om hen, die zich op de heiligheid toeleggen, te beproeven, te oefenen en hun verdienste te vermeerderen ⁴¹⁾. Ook besluit Philippe, dat sinds Adams zonde niemand in dit leven geheel van zonde smetten vrij blijft. Niemand onzer vermag zo gerechtig geboren te worden, noch na zijn geboorte zo gerechtig te leven, dat zijn sterfelijkheid niet door smetten van schuld is aangetast. Niemand, die uit

piscentialiter gigneretur, et genitus per peccatum non nisi peccato mortuo nasceretur... (Mortem) Christi nativitas, martyrium et resurrectio sic delevit, et quam ille primus ingesserat, iste potentius abolevit, ut renatos jam illa mors originali vinculo non teneret, et in eis mors secunda juris quidpiam non haberet. Nam qui salutaribus sacramentis semel a peccatorum maculis est ablutus, et a praevaricationis paternae duris et diuturnis nexibus absolutus, si juvante gratia non deinceps actualibus vitiis subjugatur, sed victrix manu eis et efficaci fortitudine reluctatur : sicut gaudet, quia prima morte perditorum contrito jam laqueo non tenetur, sic ei gaudendum est, quia secunda altera non laedetur » (col. 127 D/128 A B). Cf. S. AUGUSTINUS, *De Civitate Dei*, l. 13, c. 15 (P. L., t. 41, col. 387).

40) «Nec solum hoc eis (clericis) officium solemne praedicandi vel ligandi pontificium, et solvendi; verum etiam baptizandi praerogative delegatur, ne quia regnum coelorum se posse ingredi mentiatur, qui non eorum ministerio ex aqua et spiritu renascatur » (col. 762 C; cf. ibid. D, 763 B).

41) «Ipsa tamen concupiscentia nobis adeo manet inolita, ut nec post baptismum sit prorsus abolita, sed quodam quasi rugitu naturae adhuc obstreperit puritati, non tamen ut noceat, sed magis exerceat dantes operam sanctitati » (col. 890 C). «Regenerati vero, jam originali vinculo non tenemur, sed in carne tamen fomes concupiscentiae remanet, quo ad augendum meritum exercemur : non ut deinceps nobis officiat (si tamen praescriptis legibus refrenetur) : sed ut posteros inficiat, si quis tamen per eandem concupiscentiam generetur » (col. 22 A).

S. Augustinus drukt zich als volgt uit : «Et ista ipsa carnis concupiscentia in Baptismo sic dimittitur, ut quamvis tracta sit a nascentibus, nihil noceat renascentibus. Ex quibus tamen, si filios carnaliter gignunt, rursus trahitur; rursusque est nocitura nascentibus, nisi eadem forma renascentibus remittatur, et insit nihil obfutura vitae futurae, quoniam reatus ejus generatione tractus, regeneratione dimissus est : et ideo jam non sit peccatum, sed hoc vocetur, sive quod peccato facta, sit, sive quod peccandi delectatione moveatur, etsi ei vincente delectatione justitiae non consentiatur » (*Contra duas epistolas Pelagianorum*, l. 1, c. 13, n. 27; P. L., t. 44, col. 563); cf. *De nuptiis et concupiscentia*, l. 1, c. 23-26, n. 28 (P. L., t. 44, col. 428 vv.).

Deze teksten herinneren ook aan de leer van BEDA : «Quinque siquidem sunt differentiae causarum, pro quibus in hac vita corporalibus molestiis affligimur : aut ad augenda merita... aut ad custodiam virtutum... aut ad corrigenda peccata... aut ad gloriam Dei... aut ad inchoationem aeternae damnationis... » (*In Matthaei Evangelium expositio*, l. 2; P. L., t. 92, col. 46).

een vrouw geboren is, kan zeggen : « Ik ben rein van zonden », omdat de H. Schrift verklaart, dat zelfs een ééndaags kind niet rein is. Daarom leerde Christus bidden aan ons en iedere mens : « vergeef ons onze schulden... » ⁴²⁾. Deze passage is weer duidelijk geïnspireerd door den H. Augustinus ⁴³⁾.

2. De leer van Philippe over de erfzonde volgens zijn brief aan Heroald.

In de briefwisseling van Philippe zijn ons twee brieven bewaard gebleven, die gericht waren tot Heroald, één, waarin hij de studie der gewijde wetenschap bijzonder aanbeveelt en één, waarin hij handelt over de erfzonde ⁴⁴⁾. Uit de aanvang van deze laatste brief blijkt echter, dat er een geregelde briefwisseling tevoren reeds bestond tussen hem en Heroald, die student was te Parijs. Tot nu toe waren er in deze brieven geen zwaarwichtige vraagstukken gesteld. Maar in de nu te beantwoorden brief stelde Heroald een zeer moeilijke kwestie : « quaestionem satis difficilem ». Dit vraagstuk hoorde Heroald reeds herhaaldelijk door zijn leermeesters behandeld, maar zonder dat hun oplossing hem voldeed. Daarom legde hij thans aan Philippe dezelfde vraag voor, die deze zonder pretentius verstandiger te willen schijnen dan de Parijse meesters

42) « Quia nullus nostrum, vel tam justus nasci, vel natus tam juste vivere praevallet in hac vita, ut non sit ejus mortalitas debitorum maculis irretita; nullus, inquam, natus de muliere potest dicere : Mundus sum a peccatis, cum nec infantem unius diei mundum esse perhibeat Scriptura veritatis, recte postulat unusquisque sibi debita nunc dimitti, ne propter illa postmodum Dominus in carcerem jubeat enim (lees : eum) mitti » (col. 1071, C. D).

43) Cf. S. AUGUSTINUS : *De peccatorum meritis et remissione*, l. 2, c. 4, n. 4 (P. L., t. 44, col. 153), waar dezelfde tekst wordt aangehaald in dit verband. En elders schrijft de bisschop van Hippo : « Nec propter ipsam (concupiscentiam, quae manet post baptismum) cujus jam reatus lavacro regenerationis absumptus est, dicunt in oratione baptizati, « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris » : sed propter peccata, quae fiunt, sive in ejus consensionibus, cum ab eo quodlibet vincitur quod placet, sive cum per ignorantiam malum quasi bonum placet. Fiunt autem, sive operando, sive loquendo, sive quod facillimum atque celerrimum est, cogitando. A quibus quis etiam fidelium gloriabitur castum se habere cor, aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato ? » (*Contra duas epistolas Pelagianorum*, l. 1, c. 13, n. 27; P. L., t. 44, col. 563); cf. nog : *De perfectione justitiae hominis liber*, c. 6 (P. L., t. 44, col. 298).

44) Cf. G. P. SIJEN, *Les Œuvres de Philippe de Harveng*, in : *Analecta Praemonstratensia*, t. 15. Tongerlo, 1939, pp. 135, 136).

zal trachten te beantwoorden. Aldus Philippe in de aanvang van zijn brief ⁴⁵⁾.

De gestelde vraag nu luidt : hoewel Christus' vlees in Adam (lett. in de flanken of lendenen van Adam) was evenals het onze : waarom liep dan toch zijn vlees geen zonde op evenals het onze ⁴⁶⁾ ? Als men n.l. zegt : wij allen waren in Adam, dan sluit men hierbij ook Christus in; maar als men zegt : wij allen hebben in Adam gezondigd, dan zonderen wij hiervan Christus uit ! En toch ging zowel aan ons vlees als aan dat van Christus hetzelfde vlees van Adam als door de zonde bedorven stof (materies) vooraf ⁴⁷⁾.

Heroald moet inderdaad de waarheid hebben weergegeven, als hij schreef dat hij deze vraag door zijn leermeesters reeds dikwijls had horen behandelen. In verschillende sententieverzamelingen immers uit de school van Anselme van Laon en Guillaume van Champeaux vinden wij dezelfde vraag gesteld ⁴⁸⁾.

45) Cf. col. 16 B C.

46) Ons bestaan « in lumbis Adae » als verklaring van de erfzonde in ons vindt men in meerdere Sententieverzamelingen uit de School van Anselme van Laon en Guillaume de Champeaux. « Si nous contractons le péché de nos parents, c'est que nous étions dans Adam péchant, in lumbis Adae. Cette explication se lit dans les *Sententiae divinae paginae*, et est fortement soulignée par la Somme « *Prima rerum origo* », qui apporte le texte bien connu de saint Augustin sur l'unité physique d'Adam avec sa postérité » (D. O. LOTTIN, *Les théories du péché originel au XIIe siècle*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 11. Louvain, 1939, p. 23). En de *Sententiae Berolinenses* hebben : « Adam peccavit. Pro quo peccato punitus est. Cuius quoque filii pro eodem peccato puniuntur, qui e lumbis eius per coniunctionem viri et mulieris per concupiscentiam processerunt » (Cf. H. STEGMÜLLER, *Sententiae Berolinenses*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 11. Louvain, 1939, p. 53).

47) Cf. col. 16 D.

48) In de mss. Clm. 14569 fol. 115 en Clm. 13440 fol. 83 uit de Bibliotheek van München, bevattende Sententieverzamelingen uit de School van Anselme van Laon en Guillaume de Champeaux, wordt de vraag gesteld : « Queri solet an caro dominica ante sanguinis effusionem ab originali peccato libera fuit, quam a carne beate marie virginis originali peccato detentam accepit » (Cf. H. WEISWEILER, *L'Ecole d'Anselme de Laon et de Guillaume de Champeaux*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 4. Louvain, 1932, p. 245); cf. nog H. WEISWEILER, *Le recueil des Sentences « Deus de cujus principio et fine tacetur » et son remaniement*, in : *Rech. Théol. anc. méd.* t. 5. Louvain, 1933, p. 266. En op fol. 85 v. van hetzelfde Hs. 23440 vinden we zowat letterlijk de vraag van Heroald : « Queritur, cum Christus de lumbis ade fuerit, cur originale peccatum non traxerit ? » (H. WEISWEILER, *L'école d'Anselme de Laon et de Guillaume de Champeaux*, ll., p. 245; cf. D. O. LOTTIN, *Les théories du péché originel au XIIe siècle*, ll., p. 24). De Bibliotheek van Avranches bevat een Ms. (No. 19) dat een sententieverzameling bevat, die gelijkt op het « Liber Pancrisis » en op fol. 133 r. handelt over : « Quod christus de munda carne sine peccato natus sit » (Cf. Fr. Pl. BLIEMETZRIEDER, *Autour de l'œuvre théologique d'Anselme de Laon*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 1.

Alvorens nu het antwoord te geven op die vraag, prijst Philippe zijn vraagsteller voor diens belangstelling in de « divinae litterae » en hij wijst erop dat drie vereisten voor de studie der H. Schrift noodzakelijk zijn : nl. studieijver, verstandelijk inzicht en nederigheid ⁴⁹⁾. Philippe gaat daarna over tot de behandeling der gestelde vraag : als het vlees van Adam door zijn zonde van ongehoorzaamheid volledig (plene et tota) bedorven is, hoe kan dan het vlees van Christus, dat toch van dit vlees (a lumbis) van de zondaar Adam afkomstig is, ongedeerd blijven ⁵⁰⁾ ?

Wat het feit betreft, dit staat zonder twijfel vast uit de H. Schrift, die uitdrukkelijk leert, dat niet allen in Adam hebben gezondigd, hoewel allen in Adam zijn geweest; Christus nl. wordt uitgezonderd ⁵¹⁾.

Louvain, 1929, pag. 451). De sententieverzameling « Deus fecit hominem perfectum » bevat de volgende qu. : « Si ex homine sumptum est corpus, homo vero omnis ex prima praevaricatione non solum peccato sed etiam morte tenebatur, verum etiam affectibus peccatorum erat implicitus eaque illi fuit pena peccati, ut qui morte tenebatur obstrictus, tamen esset reus voluntate peccandi, cur in Christo neque peccatum fuit neque voluntas ulla peccandi... nos liberet a malo » (Cf. H. WEISWEILER, *Das Schrifttum der Schule Anselms von Laon und Wilhelms von Champeaux in deutschen Bibliotheken*, in : *Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters*, Bd. 33, Heft 1-2. München, 1936, p. 296). Verband met de aan Philippe gestelde vraag houden vragen als deze : « Queritur, cum totus homo corruptus sit, quomodo justum sit, quod deus assumpsit carnem de illa corrupta massa et eam scilicet per spiritum sanctum et mundavit et sibi preparavit » (Cf. H. WEISWEILER, *Das Schrifttum der Schule Anselms von Laon und Wilhelms von Champeaux in deutschen Bibliotheken*, in : *Baeumkers Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters*, Band 33, Heft 1-2. Münster, 1936, p. 209).

49) Studieijver nl., zegt Philippe, is noodzakelijk om zulk een omvangrijke stof te kunnen doorwerken. Daarom is voortdurende en onverpoosde lezing noodig en overweging naar het woord van den Apostel (1 Tim. IV, 13, 15). Maar niet minder noodzakelijk is verstandelijk inzicht (ingenium), om het gelezene te kunnen begrijpen. Maar dit verstandelijk inzicht valt niet onder onze vrije wilskeuze, doch is een gave Gods (Cf. 2 Tim. II, 7; Is L, 5; Luc. XXIV, 27). Ten slotte is ook nog nederigheid noodzakelijk, zonder welke het overige tot niets dienstig is. Want hij, die begrijpt, moet niet op zich zelf, maar op den Heer roemen; en hij, voor wien de H. Schrift niet klaar wordt, moet dat niet aan het woord Gods wijten, maar aan zijne eigen gebrekkigheid en traagheid (Cf. coll. 17, 18).

50) « Cum igitur caro Adae peccato inobedientiae suum immortalitatis decorum exuerit, aut semiplene corrupta est, aut plene et tota. Quomodo autem caro Adae, sicut nec mea peccato concupiscentiae semiplene potuit corrumpi, non legi; non intellexi : non etiam, ut arbitror, possem doceri. Si autem plene et tota corrupta est, quomodo caro Christi quae a lumbis peccatoris Adae, defluxit, illaesa servabitur ? » (col. 17 A).

51) Cf. col. 18 D.

Hierbij moet nu vooreerst beschouwd worden, zegt Philippe : op welke wijze waren wij in Adam ? Hoe waren wij, die toen nog niet bestonden, toen reeds in Adam ? Welnu : daarom wordt gezegd, dat wij in Adam waren, omdat wij de oorsprong van ons bestaan door hem gekregen hebben. In hem immers was zowel de tot voortteling geschikte natuur (*natura seminalis*), die door God den mens was ingeschapen — als de vleselijke begeerlijkheid (*concupiscentia carnalis*), die door de zonde was veroorzaakt. Door deze twee elementen nam de voortplanting van het menselijk geslacht een aanvang en beide elementen ontvingen ook wij bij onze ontvangenis ⁵²⁾.

Wat betreft de tot voortteling geschikte natuur (*natura seminalis*), waardoor wij vooreerst in Adam waren : God heeft deze in Adam ingeschapen, toen Hij hem de opdracht gaf : « *Crescite et multiplicamini* », en hun de voortplanting van mensen oplegde ter vervanging van het verminderd aantal engelen. Zo was toen reeds in Adam heel het « *seminarium* » (in het Nederl. zou men zeggen « *kiemsel* ») zijner nalatingschap, waardoor hij kinderen kon winnen naar vrije wilskeuze. Hij zou toen zonder de aanzet van de wellust zijn vrouw bekend hebben en deze zou zonder pijn haar kind ter wereld hebben gebracht. En als er iets gebeurd was, dan zou men voortaan alleen in die zin van de kinderen hebben kunnen zeggen, dat zij in hun ouders bestonden, dat zij van hen alleen de oorsprong van hun vlees ontvingen ⁵³⁾. — Uit deze passus van Philippe en uit een andere ⁵⁴⁾ staat voldoende vast, dat hij de theorie aannam volgens

52) « *Ubi primo videndum est quomodo in Adam fuimus : qui eo tempore nondum fuimus. Sicut enim nondum sunt, qui post multos annos nascituri sunt : sic nos qui modo sumus, tempore Adam nondum fuimus. Sed ideo fuisse dicimur in illo, quia existendi originem sumpsimus ab illo : in quo fuit et creante Deo natura seminalis, et peccato exigente concupiscentia carnalis : a quibus propagatio generis humani exordium sumpsit, quas quisque nostrum sibi tempore suae conceptionis assumpsit* » (col. 19 A).

53) « *Facto quidem primo illo homine, vel primis hominibus dixit Deus : « Crescite et multiplicamini, et replete terram (Gen. 1, 28). Ex quo intelligitur, quia factos illos Deus voluit multiplicari, et ex iis alios homines propagari : quos processu temporis consummatos, virtute meritorum transferret ad coelestia, imminutum supplere numerum angelorum. Erat ergo jam tunc in Adam seminarium posteritatis, quo gignere filios potuisset nutu liberae voluntatis : qui et sine impulsu libidinis se gremio uxoris maritus infudisset, et illa sine damno integritatis concipiens, maturo tempore sine gemitu peperisset. Et quoniam generantes, nil praeter carnem ad genitos transfundissent, et geniti nil praeter carnem a generantibus accepissent : secundum eam solam in parentibus fuisse filii veraciter dicerentur, a quibus solius ejusdem carnis originem sortirentur* » (col. 19 B, C).

54) Cf. col. 16 D.

welke wij in Adam waren als in een « kiemsel », « comme toutes les graines dans le premier germe. » Dit is de leer van Anselme van Laon zelf ⁵⁵), die verworpen wordt door de auteur der verzameling « Sententiae Divinitatis » uit de school van Gilbert de la Porrée ⁵⁶).

Oorspronkelijk waren wij, zegt dus Philippe, enkel in Adam volgens de tot voorttelling geschikte natuur. Maar wat gebeurde? Voordat Adam kinderen voortbracht, zondigde hij en ontving hiervoor de straf: dat zij, die niet aan God onderworpen wilden blijven, voortaan van het lagere, hun lichaam, een voortdurende opstandigheid zouden moeten verdragen. Immers, door de begeerlijkheid werden de voortplantingsorganen aangetast. En terwijl ook deze, zoals het overige tevoren aan den wil van de mens onderworpen waren, werden ze nu willens of onwillens door dit instinkt van wellust bewogen. En voortaan zou dan ook de mens niet meer voortbrengen tenzij door wellust (libido) daartoe gebracht. Daarom, hoewel vroeger ook voortbrengingsdelen, worden ze voortaan terecht schaamdelen (pudenda) geheten, omdat ze zozeer tegen den geest strijden dat zij voortaan slechts door wellust tot de voortbrengingsdaad gebracht worden ⁵⁷).

55) Cf. D. O. LOTTIN, *Les Théories du péché originel au XIIe siècle*, in : *Recherches de théologie ancienne et médiévale*. Louvain, 1939, t. 11 n. 26, p. 23, waar deze sententie van Anselme van Laon wordt geciteerd : « Si homo (Adam) in obedientia Dei perseveraret, sicut ipse sanctus et mundus esset, ita seminarium prolis quod ab eo procederet ». Cf. F. BLIEMETZRIEDER, *Anselms van Laon Systematische Sentenzen*, in : *Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters*, Bd. 18, Heft 2-3, Münster in W. 1919, p. 3; ook in het fragment « De Origine animae » (cf. P. L., t. 163, coll. 1043-1044) van Anselme van Laon leert hij hetzelfde. Cf. Fr. BLIEMETZRIEDER, *Autour de l'œuvre théologique d'Anselme de Laon*, in : *Recherches Théol. Anc. méd.*, t. 1, 1929, pag. 440-441; G. LEFÈVRE, *Anselmi Laudunensis et Radulfi fratris eius Sententias excerptas nunc primum...* ed. Mediolani Aulercorum 1895, p. 3.

De term zelf « seminarium » wordt in dit verband reeds gebruikt door St. AUGUSTINUS (*De Noe et arca liber unus*, P. L., t. 14, col. 367 B), en, volgens het juist genoemde fragment « De origine animae », ook door GREGORIUS van Nazianze (Cf. P. L., t. 163, col. 01 34 B); cf. ook RABANUS MAURUS, *De Universo*, l. VI (P. L., t. 111, col. 168).

56) De auteur dezer *Sententiae Divinitatis* zegt : « Non ut quidam exponunt, eramus in illo, id est in seminario omnium hominum » (Cf. R. M. MARTIN, *Le Péché originel d'après Gilbert de la Porrée (ca. 1154) et son Ecole*, in : *Revue d'Hist. Ecclés.*, t. 13 (1912), pag. 687; B. GEYER, *Die Sententiae Divinitatis, ein Sentenzenbuch der Gilbertschen Schule. Aus den Handschriften zum ersten Male herausgegeben und historisch untersucht*, in : *Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters*, t. 7, fasc. 2-3. Münster in W., 1909, pag. 45.

57) « Verum antequam id accideret, mandatum Dei primi homines transgrediuntur,

Daardoor smolt Adam heel de serie zijner nakomelingen zo samen (tabefecit) dat, waar bij de voortbrenging niet alleen het vlees, maar ook de begeerlijkheid werkt, alwie zo ter wereld komt, ook door dezelfde smet der begeerlijkheid (reatus concupiscentiae) is gebonden. Hoewel immers de huwelijksdaad van man en vrouw voortaan niet zondig (letterlijk : niet overspelig, maar echtelijk, non adulterina copula, sed potius conjugalis) is, toch kunnen ook gerechtige ouders geen gerechtig kind meer voortbrengen, daar zij niet kunnen voortbrengen zonder begeerlijkheid ⁵⁸). Daarom ontvangen allen van hen, van wie zij krijgen, dat zij mens zijn, ook dat zij ongerechte mensen zijn, daar zij aan hen ontleenen, niet alleen de zelfstandigheid (substantiam carnis), maar ook de begeerlijkheid van hun vlees. Welnu, zegt Philippe (zooals hij ook reeds boven zeide), de kinderen zijn in hun ouders in datgene wat zij van hun ouders ontvingen. Dus oordeelt men terecht dat zij in hen enigszins gezondigd hebben, door wier begeerlijkheid zij worden voortgebracht. Om dezelfde reden, omdat hij nl. in zonde door begeerlijkheid ontvangen werd, gaf Levi in den persoon van Abraham, waarin hij voorbestond aan Melchisedech de tienden ⁵⁹). Daar-

et praevaricatione rei, tali sententia feriuntur : ut qui Deo superiori noluerunt obedirent adhaerere, inferioris sui, id est, corporis contumacem rebellionem cogenter miserabiliter sustinere. Infligitur enim concupiscentia membrum eorum quae genitalia nominantur, sentiuntque in eis motum, unde merito confundantur : quia, cum ante peccatum voluntatis arbitrio, sicut caetera, subderentur, post peccatum, velint, nolint, illa instinctu libidinis commoventur. Eadem vero membra, et ante peccatum genitalia quidem erant, sed pudenda non erant : quia nulla in eis concupiscentia, nullus indecens appetitus, nulla repugnantia, nulla prorsus erat inquietudo, sed honestas, munditia, tranquillitas : quoniam adeo spiritu reluctantur, ut ad generandum, non nisi libidine moveantur » (col. 19 C, D); cf. col. 947 D; cf. HONORIUS VAN AUTUN, *Elucidarium* l. I. P. L., t. 172, col. 1118; en hierboven p. 41, n. 19. Ook komt in deze passage een tekst voor, die letterlijk weergevonden wordt in St. Augustinus : « ... membra... quae quidem ante peccatum jam erant, sed pudenda non erant » (*De nuptiis et concupiscentia*), l. I, c. 21; P. L., t. 44, col. 427).

58) « Hoc est unde Adam filios suos sic infecit, sic quasi in radice posteritatis suae seriem tabefecit : ut quoniam in generando, non solum caro sed et concupiscentia carnalis operatur, quicumque gignitur eo modo, ejusdem reatu concupiscentiae teneatur. Licet enim virum et feminam jungat non adulterina copula, sed potius conjugalis, licet non luxuriandi, sed generandi gratia celebretur complexus maritalis; licet Abraham centenarius, et Sara nonogenaria ad generandum promissum Isaac copulenter (Gen. 18, 10); licet Zacharias et Elisabeth in generando praecursorem Domini, praenuntianti angelo quodammodo famulentur, tamen justae parentes justum filium non possunt generare, quia sine concupiscentia non possunt generare » (col. 20 A); cf. S. AUGUSTINUS, *Liber de peccato originali*, c. 33-40; P. L., t. 44, coll. 404-408.

59) « ... a quibus accipiunt ut sint homines, ab illis accipiunt ut injusti sint homines;

om hebben wij allen behoefte aan genezing door Kristus, die ons vlees aannam, niet voor zichzelf, maar voor ons, die allen de dodelijke ziekte bij onze voortbrengst hebben opgelopen en door de vlekken van dezelfde begeerlijkheid zijn aangetast ⁶⁰). Allen dus, die op deze wijze zijn geboren, zijn gebonden door de banden der erfschuld (*originalis culpae*). Ja zelfs voordat wij geboren zijn, bij onze ontvanging zelf, zijn wij rampzalig voor de dood bestemd en weliswaar niet om een daadwerkelijke, maar om de erfzonde veroordeeld ⁶¹).

Deze zonde wordt terecht hierom erfzonde (zonde van oorsprong, *péché originel*) genoemd, omdat door den brand der begeerlijkheid, waardoor het voortplantingswerk voltrokken wordt, die eerste mensen terwille van hun ongehoorzaamheid oorspronkelijk (in den beginne) ontvlamd werden, waaruit alle andere mensen in begeerlijkheid hun oorsprong vindend voortkomen. Of misschien wordt deze zonde hierom «*peccatum originale*» genoemd, omdat die ongeregelde beweging, die geilheid (*prurigo*) het gebrek en de oorsprong is van ons vlees. Want omdat het vlees van man en vrouw eerst begeert en daarna de voortbrenging voltrekt, daarom wordt

cum ab illis trahunt, non solum carnis substantiam, sed et carnis concupiscentiam. Secundum hoc autem in parentibus dicuntur fuisse, quod eos a parentibus certum est accepisse : unde et in illis quodammodo peccasse judicantur, per quorum concupiscentiam generantur. Ideo Apostolus, cum ad Hebraeos de Levitico sacerdotio loqueretur, et quantum illud a Christi sacerdotio differat, ostendere conaretur : dixit, quia cum Abrahae sacerdos Melchisedech obviavit, in eodem Abraham Levi, qui in lumbis ejus erat, quodammodo decimavit (Hebr. 7, 10). In lumbis quidem Abrahae Levi erat, secundum id quod de illo erat processu temporis accepturus secundum rationem seminalem qua per complexum concupiscentialem, de matre erat longo post tempore nasciturus » (col. 10 B). Hier is weer duidelijk St. Augustinus voelbaar : «*Illud vellem videres, quod vidit qui scribens ad Hebraeos dixit, filium Israel in lumbis Abraham patris sui fuisse, quando est ille decimatus, et ideo etiam istum in isto fuisse decimatum* (Hebr. 7, 9, 10). Ad hoc si haberes oculum christianum, fide cerneris, si intelligentia non valeres, in lumbis Adam fuisse omnes qui ex illo fuerant per concupiscentiam carnis orituri.» (Operis imperfecti contra Julianum, l. 1, 48 (P. L., t. 45, col. 1070) ; cf. *ibid.*, l. 4, 76 (P. L., t. 45, col. 1382) ; *ibid.*, l. 5, 12 (P. L., t. 45, col. 1442). Deze passage van St. Augustinus vindt men overigens nog bij anderen, o.a. bij Robert de MELUN (cf. *Bibliothèque de la Ville de Bruges*, cod. 191, fol. 254 r.; R. M. MARTIN, *Les idées, de Robert de Melun sur le péché originel*, in : *Revue des Sciences Philos et Théol.*, t. 8. Paris, 1914, p. 463).

60) Cf. col. 20 C D.

61) «*Omnes ergo, qui eo modo tam incommodo sumus nati, originalis culpae sumus vinculis obligati : imo antequam in hanc lucem veniamus, in ipso conceptu, morti sumus miserabiliter destinati, et licet non actuali, tamen originali peccato condemnati*» (col. 20 D/21 A).

terecht niet zozeer het vlees dan wel de begeerlijkheid als onze oorsprong beschouwd ⁶²⁾).

Volgens Philippe wordt de zonde, waarmede wij ter wereld komen, dus « peccatum originale » genoemd ofwel naar de begeerlijkheid van Adam, ofwel naar de begeerlijkheid onzer onmiddellijke ouders. Naar de begeerlijkheid van Adam, als stamvader van het menselijke geslacht, omdat hij en Eva de eersten waren, die tot straf hunner ongehoorzaamheid die begeerlijkheid voelden als prikkel tot voortplanting voor heel het verdere nageslacht. Een dergelijke opvatting gaat misschien terug op Honorius van Autun, als hij schrijft : « Omnis namque homo cum tali justitia nasci debuit, quali Adam conditus fuit. Sed quia hanc Adam sponte deseruit, omnis homo in injustitia originem vivendi sumit, quae injustitia originale peccatum vocatur ⁶³⁾ ».

De tweede uitleg van den naam « peccatum originale » naar de begeerlijkheid onzer onmiddellijke ouders, schijnt weer verwant aan de opvatting der school van Anselme van Laon en Guillaume van Champeaux, die zegt : « Ex hoc iam nemo nascitur sine peccato, quia omnis in concupiscentia et ardore libidinis est generatus. Ex (lees wellicht : et) hoc est originale peccatum » ⁶⁴⁾. « Originale peccatum dicitur quod in origine seu conceptionis unusquisque contrahit ipsis tum (lees : tamen) parentibus fidelibus et legitima copula coniunctis ab eodem absolutis » ⁶⁵⁾.

De distinctie van Philippe in zijn naamsverklaring van « peccatum originale » herinnert ook aan Anselme van Canterbury. P. Martin immers geeft als volgt diens leer weer : « Saint Anselme commence par nous donner une définition nominale du péché originel.

62) « Quod peccatum ob hoc originale merito nominatur, quia aestu concupiscentiae per quam generandi opera consummantur, illi primi homines exigente inobedientia primitus inflammantur; a quibus caeteri homines, ducta concupiscentialiter origine propagantur. Vel forte ob hoc originale non immerito dicitur, quia ille motus indecens, vel prurigo, nostrae carnis quasi quoddam vitium est et origo : dum per complexum maris et feminae nullus penitus generatur, nisi primum caro seminantis impulsu libidinis excitatur. Quia ergo caro concupiscit, et postmodum generat, recte non tam caro quam concupiscentia ejus, nostra debet origo judicari : et ideo peccatum, quod per illam nobis dicitur irrogari, non inconvenienter originale meruit nominari » (col. 21 A B).

63) *Elucidarium*, l. 2 (P. L., t. 172, col. 1142 B).

64) Cf. D. O. LOTTIN, *Les théories du péché originel au XIIe siècle*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. 11. Louvain, 1939, p. 22, (n. 24).

65) Cf. G. LEFÈVRE, *Les variations de Guillaume de Champeaux et la question des universaux; étude suivie de documents originaux*, Lille, 1895, p. 33; D. O. LOTTIN, *o.l.*, p. 20 (n. 18), p. 26 (n. 33),

Il distingue ensuite péché originel de péché personnel. Le péché originel est celui, qui vient de notre origine, car évidemment, le terme originel dérive du mot origine. Mais par origine, continue-t-il, on peut entendre, soit l'origine de la nature humaine, soit l'origine, le commencement de chaque personne humaine. Le Saint Docteur s'arrête à ce dernier sens. Et par suite, le péché originel est celui que chaque personne contracte avec la nature dès le premier instant où elle existe : *Quod quisque trahit cum natura in ipsa sui origine* » ⁶⁶).

Hoewel Philippe op bovenstaande wijze blijkbaar slechts een naamsdefinitie geeft, blijkt daarin toch hoezeer de in zijn tijd zoozeer verspreide opvatting, die de « *peccatum originale* » definieert door de begeerlijkheid, ook op hem sterke invloed had.

Door deze zonde van de eerste ouders, zegt Philippe, zijn allen van Adam tot Christus gebonden, omdat allen door die begeerlijkheid worden voortgebracht : daarom moeten allen door de heils-sacramenten met Christus worden gereinigd.

Maar Christus zelf behoefde niet te worden gereinigd, omdat Hij uit de Maagd zo zijn vlees ontving dat deze de omhelzingen van een man niet onderging noch bij de Ontvangenis enige begeerlijkheid tevoren voelde. Hij wilde zo het vlees aannemen in de schoot zijner moeder, dat volstrekt alle begeerlijkheid ver verwijderd bleef en de oorspronkelijke vlek (*originalis macula*) de oorsprong van zijn vlees niet bezoedelde. Daarom erfde Hij van zijn moeder het vuur der wellust niet, maar ontving van haar enkel het vlees (*carnis materiam*), dat zuiver en rustig door generlei storm bewogen bevonden wordt ⁶⁷). Hij wilde, en Hij, die alles wat Hij wilde, deed, kon zo in den schoot der Maagd vlees worden, dat ditzelfde vlees niet

66) FR. R. MARTIN, *La question du péché originel dans saint Anselme* (1099-1100), in : *Revue des Sciences Philos et Théol.*, t. 5. Le Saulchoir, à Kain, 1911, p. 736.

67) « *Hoc peccato ab Adam usque ad Christum, omnes procul dubio vincuntur, quia omnes per concupiscentiam generantur : et ideo necesse habent a Christo decimari, id est, ejus sacramentis salutaribus expiari; Christus vero nulla expiatione indiguit, quia sic accepit carnem de Virgine, ut illa complexus viriles non sentiret, nec aliquam in concipiendo concupiscentiam praesentiret. Cum enim nullus nostrum sine complexu maris et feminae generetur, idem autem complexus, non nisi per concupiscentiam consummetur; ob hoc sine accessu et semine patris sumere voluit Christus carnem in utero matris, ut omnem prorsus concupiscentiam relegaret, et originem carnis suae, originalis macula non faedaret. Traxit ergo de matre non fervorem libidinis, quem illa in concipiendo, nec suum nec alterius experitur, sed carnis materiam, quae pura et tranquilla, et nulla commota turbine reperitur* » (col. 21 B C; cf. coll. 22 B C D, 25 A B).

uit (a) vleeselijke begeerlijkheid den oorsprong vond zoals het onze, maar uit (a) het Woord ⁶⁸).

Onze vader was de duivel en de begeerlijkheid was onze moeder, omdat door zijn ingeving en door haar verlokking wij ontvangen werden en in zonden geboren en zolang blijven wij aan den dood onderworpen, totdat wij door de genade der goddelijke goedheid herboren worden. Herboren dan, zijn wij door de oorspronkelijke band niet meer gebonden, maar in ons vlees blijft toch de haard der begeerlijkheid, waardoor wij ter vermeerdering onzer verdiensten beproefd worden : niet om ons daarna nog te hinderen (als wij tenminste door de voorgeschreven wetten gereinigd worden), maar om onze nakomelingen te besmetten, als iemand door diezelfde begeerlijkheid wordt voortgebracht ⁶⁹).

Wie dus niet door vleeselijke begeerlijkheid naar onze wijs, maar van hoger de oorsprong van zijn vlees ontleende, hij voorzeker liep het erfgebrek (*vitium originale*) niet op : omdat aan een pasgeborene enkel de zonde wordt toegeschreven volgens datgene wat hem door de begeerlijkheid zijner ouders krachtens de bevruchting wordt overgemaakt. Want, veronderstel, zegt Philippe, dat ik zonder begeerlijkheid mijner ouders ontvangen had kunnen worden, misschien (*forte*) zou ik door de erfbanden niet gebonden zijn geweest, omdat ik dan niets als de zelfstandigheid van het vlees van hen ontvangen zou hebben en zo zou ik dan enkel mens en niet « *homo perditus* » zijn geweest ⁷⁰). Welnu, zo was Christus werkelijk in de lendenen

68) « Voluit quidem et potuit, qui omnia quaecunque voluit fecit, sic in utero Virginis incarnari, ut eadem caro, non a carnali concupiscentia originem duceret sicut nostra sed a Verbo » (col. 21 D). Philippe eert hier dus het Bruidelijk Moederschap van Maria : Moeder en Bruid van het Woord. De Maagd immers ontving van den H. Geest en de oorsprong van het ontvangene is uit het Woord (cf. col. 22 B). Philippe haalt hier S. HILARIUS aan : *De Trinitate*, l. 10 (P. L., t. 10, col. 355 B).

69) « Pater noster diabolus fuit, mater vero concupiscentia, quia illo suggerente, et ista blandiente concipimur, et nascimur in peccatis, et tam diu obnoxii morti sumus, donec sic genitos regeneret divinae gratia pietatis. Regenerati vero, jam originali vinculo non tenemur, sed in carne tamen fomes concupiscentiae remanet, quo ad augmentum meritum exercemur : non ut deinceps nobis officiat (si tamen praescriptis legibus refrenetur) : sed ut posteros inficiat, si quis tamen per eandem concupiscentiam generetur » (col. 22 A). Cf. supra p. 48, en *ibid.*, n. 41. Cf. S. AUGUSTINUS, *De peccatorum meritis et remissione*, l. 2, c. 27, 28 (P. L., t. 44, col. 177, 178).

70) « Qui ergo non a carnalibus desideriis, more nostro, sed desuper originem carnis traxit, profectu in conceptione originale vitium non contraxit : quia non aliundè cuilibet nascenti peccatum ascribitur, quam quod ei per parentum concupiscentiam, seminali ratione, transcribitur. Si enim et ego sine parentum concupiscentia concipi potuissem, forte originalibus vinculis obstrictus non fuisset : quia nil ab eis praeter carnis

(lumbis) van Adam : volgens datgene nl. wat Hij van hem ontving d.i. zijn vlees, niet volgens de begeerlijkheid, die hij niet van hen ontving. Wij ontvingen beide van onze ouders en van Adam en daarom waren wij niet alleen, maar zondigden ook in Adam. Maar of men nu van Levi zegt, dat hij in Adam de tienden betaalde, ofwel, dat in Adam aan de schuld zijner overtreding heel zijn nageslacht gebonden was : tot geen van beiden behoorde Christus, ofschoon hij toch wel in hen voorbestond (in lumbis eorum erat). Hij bestond alleen in hen volgens het vlees, niet volgens de begeerlijkheid en daarom zondigde hij niet in Adam, noch betaalde in Abraham de tienden ⁷¹). In deze passage schijnt Philippe weer bijzonder duidelijk afhankelijk van S. Augustinus ⁷²).

substantiam accepissem » (col. 22 D, 24 A). Dit « misschien », « forte » doet denken aan de subtiële stelling van de Summa uit de School van Laon « Potest queri quid sit peccatum », die zegt dat bij het doopsel geheel de mens, ook de levenskiemen die het geslacht zullen voortplanten, worden gereinigd. Maar deze laatste zijn enkel voorwaardelijk gezuiverd, op voorwaarde nl. dat het leven zonder begeerlijkheid wordt voortgezet. (Cf. D. O. LOTTIN, *Les théories du péché originel au XIIe siècle*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. XI. Louvain, 1939, p. 26. In dit verband is ook merkwaardig wat S. Thomas zegt in *De Malo*, qu. 4, art. 6, ad 16 : « Si miraculose fieret ut actualis libido totaliter removeretur coitu manente, tamen nihilominus proles traheret peccatum originale. » Cf. *ibid.*, art. 7 en I II, qu. 81, art. 4.

71) « Sive ergo Levi dicatur in Abraham decimari (Hebr., VII, 10), sive in Adam ejus posteritas reatu praevaricationis obligari : nihil horum ad Christum pertinere veraciter perhibetur, quamvis in lumbis illorum fuisse non negetur. Fuit enim in illis secundum id tantum quod traxit de illis; nihil autem aliud traxit de illis, quam quod traxit de matre, nec aliquid praeter carnem traxit de matre; fuit ergo in illis secundum carnem tantum, quae Dei bona est creatura : non secundum concupiscentiam, qua nostra omnium inficitur genitura. Qui autem fuit in illis secundum carnem tantum quae bona est, non secundum concupiscentiam quae mala est : constat quia nec est in Adam praevaricatus, et ideo nec in Abraham decimatus » (col. 23 A B).

72) Het lijkt ons wel de moeite waard hier heel de lange passus aan te halen van S. Augustinus, waar deze, na uitgelegd te hebben hoe veel het volk van Israel evenals Levi « in lumbis Abrahae » geweest is, als volgt voortgaat : « Si autem quaeritur, quomodo Christus non fuerit decimatus, cum etiam ipse, quod manifestum est, secundum originem carnis fuerit in lumbis Abrahae, quando a Melchisedech pater ille decimatus est; nihil occurrit, nisi quod Maria quidem mater ejus, de qua carnem sumpsit, de carnali concupiscentia parentum nata est; non autem Christum sic ipsa concepit, quem non de virili semine, sed de Spiritu sancto procreavit. [Non ergo pertinuit ad rationem virilis seminis, per quam fuerunt in lumbis Abrahae, quos in illo decimatos esse sacra Scriptura testatur]. Concupiscentia porro carnis, per quam jactus carnalium seminum provocatur, aut nulla in Adam fuit ante peccatum, aut in illo vitata est per peccatum. Aut enim sine illa poterant et genitalia congruenter moveri, et conjugis gremio semen infundi, si nulla tunc fuit, aut ad nutum voluntatis etiam ipsa servire, si fuit. Nunc autem si talis esset, nunquam caro contra spiritum concupisceret. Aut ergo ipsa vitium est, si nulla fuit ante peccatum; aut ipsa sine

Philippe begint dan te moraliseren. Wij ontvingen meer van onze ouders als Christus : vlees en begeerlijkheid. Maar zalig Zijn grotere armoede ! En mochten wij die grotere armoede van Christus van verre navolgen : arm zijn in zonde, in gebreken, ontkleed worden van het kleed van zonde en dood. Dit kan ons alleen geschieden door Christus en zijn genade ⁷³). Want hoewel wij de prikkel der zonde in dit leven niet geheel kunnen uitroeien, wij kunnen hem door Gods genade toch bedwingen ⁷⁴).

Philippe besluit dan met een beroep te doen op de welwillendheid van zijn correspondent, om hem de tekortkomingen te vergeven in zijn uiteenzetting. Beter kan men de wijze van Christus' Menswording aanvoelen dan beschrijven : « Generationem ejus quis enarrabit (Isa. LIII, 8) ⁷⁵).

Na deze uiteenzettingen, waarin ongeveer letterlijk de tekst van Philippe werd weergegeven, die naar de trant van de tijd niet terugschrikte voor breedspakerigheid, lijkt het mij nuttig de hoofdpunten zijner leer nog eens bondig samen te vatten.

Het is duidelijk dat Philippe het bestaan der erfzonde aanneemt als ware zonde, waarin immers elke mens dood naar de ziel geboren wordt ⁷⁶) en waarom hij terecht de dood naar het lichaam moet ondergaan ⁷⁷).

De naam « peccatum originale » draagt deze zonde omdat zij voortkomt van onze oorsprong, die teruggebracht moet worden ofwel op de begeerlijkheid van Adam en Eva ofwel op die onzer onmiddellijke ouders ⁷⁸). Over het eigenlijke wezen der erfzonde heeft Philippe zich echter nergens duidelijk uitgedrukt. De zonde van Adam bestond uit een ongehoorzaamheid ⁷⁹), maar waarin bestaat

dubio est vitiata peccato; et ideo ex illa trahitur originale peccatum. Fuit ergo in Mariae corpore carnalis materia, unde carnem sumpsit Christus : sed non in ea Christum carnalis concupiscentia seminavit. Unde ille natus est ex carne cum carne, in similitudine tamen carnis peccati, non sicut alii homines in carne peccati : propterea originale peccatum in aliis regeneratione dissolvit, non ipse generatione contraxit.» (Oper. imperf. contra Julianum, l. 6, 12) (P. L., t. 45, col. 1552-1557). Cf. ook S. AUGUSTINUS, *De peccatorum meritis et remissione*, l. 2, c. 25 (P. L., t. 44, col. 175). Dezelfde leer vindt men ook nog terug bij HERVEY DE BOURG-DIEU (ca. 1150) : *Comment. in Epist. ad Hebr.*, c. 7 (P. L., t. 181, coll. 1584, 1585).

73) Cf. col. 23 D vv.

74) Cf. col. 24 C D.

75) Cf. col. 25 D v.

76) Cf. supra n. 22.

77) Cf. supra n. 39.

78) Cf. supra n. 62.

79) Cf. supra nn. 11 vv.

de zonde zijner nakomelingen? Doordat Philippe de naam « *peccatum originale* » terugbrengt op de begeerlijkheid, waaraan ieder mens, die uit Adam voortkomt, zijn oorsprong ontleent, zou men geneigd zijn te geloven, dat hij ook het wezen der erfzonde met de begeerlijkheid identificeert. Maar dit schijnt op zijn minst zeer twijfelachtig. Wel zijn ook voor Philippe evenals voor heel de Augustijnse school de begrippen « erfzonde » en « begeerlijkheid » uiterst nauw verbonden. Want aan een mens wordt enkel de erfzonde toegeschreven volgens datgene wat hem door de begeerlijkheid zijner ouders krachtens de bevruchting wordt overgemaakt ⁸⁰⁾, en wij verdienen om onze natuurlijke begeerlijkheid om te komen ⁸¹⁾. Ook noemt hij de erfzonde in ons « natuurlijk » omdat de begeerlijkheid in ons als een tweede natuur is ⁸²⁾. Zelfs noemt hij eenmaal de begeerlijkheid zelf « zonde » ⁸³⁾, maar zoals uit de samenhang blijkt meer voor « gevolg der zonde ». Gewoonlijk noemt hij de begeerlijkheid echter « vitium », de zonde zelf « zonde der natuur » ⁸⁴⁾ en maakt zelfs uitdrukkelijk onderscheid tussen dit « vitium », dat in het vlees is en de « culpa », die in de ziel is ⁸⁵⁾. Verder leert hij uitdrukkelijk dat de schuld der erfzonde door het doopsel wordt vergeven, terwijl de begeerlijkheid blijft. Ook dat de huwelijksdaad in een kristelijk huwelijk, hoewel de gehuwden door begeerlijkheid daartoe bewogen worden, toch geheel wettig is ⁸⁶⁾.

Volgens Philippe is de begeerlijkheid wel de overdraagster der erfzonde, maar hij identificeert beiden niet. Hier schijnt in ieder geval een duidelijk onderscheid te bestaan tusschen Philippe en de School van Anselme van Laon. Want, terwijl volgens Dom Lottin : « l'école d'Anselme, négligeant à peu près complètement le concept de péché de nature, a fait de la concupiscence le constitutif formel du péché originel » ⁸⁷⁾, legt Philippe meer volgens S. Augustinus de nadruk op de smet der gevallen natuur, waaraan wij door ons lichaam en de begeerlijkheid in onze voortbrenging deel hebben.

Het eerste gevolg zijner zonde in Adam was de begeerlijkheid ⁸⁸⁾.

80) Cf. supra n. 66.

81) Cf. supra n. 32.

82) Cf. supra nn. 29 vv.

83) Cf. supra nn. 39, 22.

84) Cf. supra nn. 39, 22, 35, 28.

85) Cf. supra n. 37.

86) Cf. coll. 49 D, 747 C.

87) Dom O. LOTTIN, *Les théories du péché originel au XIIe siècle*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. XI. Louvain, 1939, p. 31.

88) Cf. supra nn. 22, 32, 57.

Zowel voor hemzelf als voor zijn nakomelingen had de erfzonde daarenboven tot gevolg de noodzakelijkheid om te lijden, om zorgen en kwellingen in dit leven te ondergaan en tenslotte de dood ⁸⁹⁾. God legde aan allen de ziekte op van erfelijk bederf ⁹⁰⁾, waaruit voor allen de eerste dood naar het lichaam en voor de ongedoopten de tweede eeuwige dood naar de ziel voortvloeit.

Waaruit volgens Philippe de natuur der erfzonde bestaat, wordt ook verduidelijkt door hetgeen hij leert over de wijze waarop deze in ons wordt voortgebracht. Het is, omdat de begeerlijkheid het vlees verzwakt, dat de zonde op de nakomelingen overgaat ⁹¹⁾. En van het vlees, dat de begeerlijkheid uit onze ouders opliep, trok onze ziel de schuld op zich ⁹²⁾. Twee elementen spelen dus bij die overbrenging een rol : de « *natura seminalis* », die reeds in Adam was vóór de zonde, en de « *begeerlijkheid* », die in de mens sinds de zonde als een tweede natuur werd. Door de samenwerking van beiden is elk vlees bij de ontvangenis besmet en die besmetting brengt de vlek der zonde over op de ziel ⁹³⁾. Philippe zwijgt verder over de door zijn tijdgenoten zo veel gestelde vraag, hoe de ziel kan worden aangetast door een gebrek (*vitium*), dat toch vooral het lichaam en de zintuigen beheerscht ⁹⁴⁾. Zeker verwerpt Philippe het traducianisme, daar hij leert dat dagelijks nieuwe zielen voor elk kind door God geschapen worden ⁹⁵⁾. En daar Philippe de theorie blijkbaar aanneemt volgens welke wij in Adam naar het lichaam zijn als in een « *seminarium* » en door de begeerlijkheid, schijnt de zonde door het lichaam in elke ziel over te gaan zooals de rotheid in een vrucht komt door een besmette kiem ⁹⁶⁾.

Als verklaring van het overgaan van de erfzonde op alle afstam-

89) Cf. supra n. 27.

90) Cf. supra n. 26.

91) Cf. supra n. 31.

92) Cf. supra nn. 37, 36.

93) Cf. supra nn. 58, 59.

94) H. WEISWEILER, *Das Schrifttum der Schule Anselms von Laon und Wilhelm von Champeaux in deutschen Bibliotheken*, in : *Baumkerns Beiträge zur Geschichte der Philosophie u. Theologie des Mittelalters*, Bd. 33, Heft 1-2. Münster, 1936, p. 224.

95) Cf. col. 3 D.

96) De mening van R. M. Martin, volgens welke de besmetting der ziel door het lichaam bij Philippe vergeleken kan worden bij een « *réipient souillé qui corrompt toute bonne liqueur qu'on y verse* », steunt op een tekst uit de « *Moralitates in Cantica* », die niet aan Philippe mag worden toegeschreven (cf. R. M. MARTIN, *Les idées de Robert de Melun sur le péché originel*, in : *Revue des Sciences Philos. et Théol.*, t. II. Paris, 1920, pp. 118, 119; G. P. SIJEN, *Les œuvres de Philippe de Harveng*, in : *Analecta Praemonstratensia*, t. XV, 1939, p. 146.

melingen van Adam vinden wij dus : zowel hun fysieke eenheid met hem, daar zij in hem waren als in hun kiemsel (seminarium) naar de lichamelijke stof ⁹⁷⁾, als hun quasi-morele eenheid met hem, daar zij in hem waren naar de begeerlijkheid, die wij ook van hem ontvingen ⁹⁸⁾. Hierin blijkt hij een volgeling van S. Augustinus en van Anselme van Laon ⁹⁹⁾.

Christus alleen bleef vrij van de algemene wet der zonde, omdat Hij alleen ontvangen werd zonder dat de begeerlijkheid hierin deel had ¹⁰⁰⁾.

Genezing van de erfzonde vindt de mens slechts door Gods voorbestemming en zijn uitverkiezing ¹⁰¹⁾. Zij, die Hij voorbestemde, zullen bevrijd worden door Christus en Zijn genade, die ons gegeven wordt in het H. Doopsel ¹⁰²⁾. Daarom moeten wij allen door het Doopsel worden herboren, waarbij de zonde geheel wordt weggenomen, maar de begeerlijkheid blijft bestaan, om ons te beproeven en onze verdiensten te kunnen vermeerderen ¹⁰³⁾. Want met Gods genade kunnen wij de prikkel, die ook na het Doopsel in ons vlees blijft, bedwingen, hoewel niet geheel uitroeien ¹⁰⁴⁾.

In het algemeen blijkt Philippe van Harveng in zijn leer over de erfzonde een leerling te zijn vooral van S. Augustinus en ook van de School van Anselme van Laon.

Abdij Postel, 1941.

Dr. G. P. SIJEN, O. Praem.

97) Cf. supra n. 53.

98) Cf. supra nn. 58, 59, 66.

99) « A la suite de saint Augustin, l'école d'Anselme de Laon et de Guillaume de Champeaux en appelle à l'unité physique de l'humanité avec Adam, ainsi qu'à la concupiscence, pour expliquer la transmission du péché originel ». D. O. LOTTIN, *Les théories du péché originel au XIIe siècle*, in : *Rech. Théol. anc. méd.*, t. XI. Louvain, 1939, p. 31).

100) Cf. supra nn. 63, 64.

101) Cf. supra n. 28.

102) Cf. supra nn. 60, 63, 40.

103) Cf. supra nn. 41, 65.

104) Cf. supra nn. 69, 70.